

Werkstaking of muiterij?

Opstand in de Franse loopgraven

Het is april 1917 en om met de Duitse schrijver Erich Maria Remarque te spreken: *im Westen nichts Neues*. Het lijkt rustig aan het westelijk front. De grote veldslagen van 1916 – de maandenlange gevechten bij Verdun, het bloedbad aan de Somme – hebben hun tol geëist en men lijkt de wonden te likken. Het mag een wonder heten dat de frontsoldaten zonder morren blijven doorvechten, ook als zij door hun meerderen telkens weer door een spervuur van kogels en granaten over open vlaktes worden gestuurd, waarbij ze vaak niet eens de stellingen van de vijand bereiken.

Hans Vermeer is redacteur van Kleio.

Tot 1917 leek het alsof de moraal van de Britse en Franse troepen ongebroken was. Aan Franse zijde wist de legerleiding uit rapporten wel dat er onvrede heerste, maar men nam dat slechts als kennisgeving aan onder het motto 'soldaten mopperen altijd'. Maar toen werd het april en kwam de veronachtzaamde onvrede met een klap tot uitbarsting. Er vonden in het Franse leger grootschalige muiterijen plaats en ondanks het feit dat die kort en hevig waren, moest men volgens de legerleiding vrezen voor een totale ineenstorting van het westelijk front. Dat de onvrede tot een uitbarsting kwam, is gezien de omstandigheden waaronder de frontsoldaten leefden en stierven niet verwonderlijk. Het was wel verwonderlijk dat de uitbarsting zo laat kwam.

Toch komt de vraag vanzelf bovendrijven: waarom bleef het Britse leger gevrijwaard van de massale desertie en muiterijen die het Franse leger wel kende, terwijl de Britten toch ook enorme verliezen leden?

Meer deserteurs

De Franse legerleiding had de muiterijen kunnen voorkomen als zij de rapporten over de moraal aan het front serieus had genomen. Daaruit bleek dat er veel kritiek was op zaken als voeding, kleding, verlofregelingen, vermoeidheid en onbekwaamheid of onverschilligheid van de leiding. Er was nog een andere graadmeter die op gevaar wees, namelijk de enorme toename van het aantal gevallen van desertie. In 1917 was het aantal veroordelingen opgelopen tot ongeveer 60.000, een verdubbeling ten opzichte

van 1916. De meeste gevallen hadden geen betrekking op desertie in het aanzicht van de vijand, maar op het niet of niet op tijd terugkeren van verlof. Dat laatste sloot aan bij een punt van onvrede dat uit de eerder genoemde rapporten naar voren kwam. De frontsoldaten waren vaak woedend over de uren- of dagenlange vertragingen tijdens hun verlof die veroorzaakt werden door het gebrekkige transport per trein. Die verloren tijd ging af van het toch al geringe aantal verlofdagen. Dus besloten veel soldaten steeds vaker om voor eigen rechter te spelen en hun verlof op eigen houtje te verlengen. Maar ondanks de enorme verliezen die het Franse leger tot nu toe had geleden, was er aan het front van oproer geen sprake. Terwijl dat toch een voor de hand liggende reden

Soldaten dragen een gewonde collega tijdens de Derde Slag om Ieper in 1917. Foto: William Rider-Rider. Bron: Library and Archives Canada.

voor gemor zou kunnen zijn als je de getallen ziet. Zo schatte de Franse minister van Oorlog aan het eind van 1916 dat er ongeveer 1.700.000 mannen waren gedood, waren verdwenen of krijgsgevangen waren gemaakt en dat 1.236.000 mannen gewond waren afgevoerd.

Tot het uiterste

Die enorme verliezen aan Franse zijde (ook ten opzichte van de verliezen van de andere strijdende partijen) waren te wijten aan de doctrine van het *offensive à outrance* van de Franse legerleiding, de aanval tot het uiterste. Dat hield in dat het Franse leger op elk mogelijk moment in de aanval moest gaan. Wat bijvoorbeeld als gevolg had dat de loopgraven aan Franse zijde ook echt met de Franse slag waren aangelegd, omdat ze slechts voor tijdelijk gebruik dienden. Gedacht vanuit deze doctrine was de soldaten telkens weer beloofd dat er nog maar één offensief nodig was voor de definitieve doorbraak en de eindzege. Die belofte werd in 1917 weer gedaan door de opperbevelhebber van het leger, generaal Nivelle. Hij initieerde in april een nieuw offensief bij de Chemin des Dames, een weg die grotendeels over een heuvelrug loopt en strategisch dus van groot belang was. Die heuvelrug was in Duitse handen en men had zich daar stevig ingegraven.

De Franse soldaten moesten de Duitse stellingen aanvallen onder barre weersomstandigheden, over onbeschermd terrein en heuvelop. Ondanks het feit dat al snel duidelijk werd dat de aanval een mislukking was, bleef Nivelle nieuwe troepen in de strijd gooien. Het offensief eindigde wederom in een bloedbad met aan Franse zijde zo'n 140.000 slachtoffers, waaronder bijna 25.000 doden. De legerleiding daarentegen sprak in de media over een klinkende overwinning. Dit zoveelste als zinloos ervaren bloedbad bracht de sluimerende onvrede onder de soldaten tot een uitbarsting. Langs het hele front weigerden de soldaten de loopgraven te verlaten. Het betrof 54 van de 144 Franse divisies waarvan als vanzelfsprekend het overgrote deel behoorde tot regimenten die langs de Chemin des Dames lagen. Natuurlijk zochten politiek en legerleiding een verklaring voor deze muiterijen. En vanzelfsprekend zocht men die buiten zichzelf en wees men beschuldigend naar opruiers die pacifistisch en socialistisch gedachtegoed onder de soldaten zouden hebben verspreid.

De overname door Pétain

Maar de positie van Nivelle werd onhoudbaar en op 15 mei nam generaal Pétain zijn rol als opperbevelhebber over. In tegenstelling tot Nivelle en de rest van de legerleiding was hij ervan overtuigd dat de muiters niet tegen de oorlog waren maar tegen een bepaalde *manier* van oorlog voeren, namelijk tegen een oorlogsvoering vanuit de doctrine van *offensive à outrance*. Hij maakte daarom een rondgang langs alle Franse divisies waarbij hij oprechte belangstelling toonde voor de klachten. Hij nam ook meteen een aantal besluiten, die na uitvoering de angsten uit de muiterij haalden. Het belangrijkste besluit maakte een einde aan nodeloze offensieven. Hij

nam concrete maatregelen die de leefomstandigheden van de soldaten moesten verbeteren met aanpassingen in de verlofregelingen. Ook kwamen er betere rustkampen achter het front, werd de voeding verbeterd en kregen soldaten voortaan het recht om commentaar te leveren op orders van leidinggevend die in hun ogen onjuist waren. Een andere handreiking richting de muiters was de relatief milde bestrafing voor de aanstichters. Er werden 'slechts' 49 doodvonnisen daadwerkelijk uitgevoerd terwijl muiterij binnen elk leger als het zwaarste vergrijp geldt. De legerleiding wilde duidelijk verdere muiterij voorkomen en strenge straffen zouden die juist kunnen aanmoedigen.

Maar dan komen we toch weer uit bij de eerder gestelde vraag: waarom wel een opvallende toename van desertiegevallen en een uitbraak van muiterijen in het Franse leger en niet in het Britse? Want beide legers leden zware verliezen en hadden dezelfde frontervaringen. En dan zou je logischerwijs toch eerder verwachten dat de moraal van het Britse leger zou knappen omdat dat op vreemde bodem vocht. Maar het Britse leger is de hele oorlog door gevrijwaard gebleven van grootschalige desertie en muiterijen. Wat betreft de desertie is wel een gestage toename te zien met 1917 als piek (ter vergelijking: 1914 met 3 executies, ►

Links: Generaal Robert Nivelle in 1920. Foto: Agence Rol, Bibliothèque nationale de France.

Onder: Als generaal Pétain nog bezig is met het keren van de muiterijen in het Franse leger, beginnen de Britten en hun Commonwealthbondgenoten op 31 juli 1917 het offensief bij leper. Ook dat eindigt in de modder rond Passendale weer in een enorme slachtpartij. Australische soldaten in Chateau Wood bij Hooge, 29 oktober 1917. Foto: Frank Hurley.

In 1917 leed Groot-Brittannië onder stakingen aan het thuisfront. Met name de staking van munitiearbeiders was linke soep. Op de foto inspecteert koning George V een munitiefabriek in 1917. Bron: Library of Congress (VS).

1915 met 46 executies, 1916 met 71 executies en 1917 met 90 executies). Dat oplopende aantal kan verklaard worden door de transformatie van het Britse leger van een beroepsleger via een leger van vrijwilligers naar een dienstplichtigenleger. Het is bekend dat het aantal deserties in een leger van beroepssoldaten aanzienlijk lager ligt dan in een leger van dienstplichtige burgers.

Een reden kan zijn dat de Britten meedogenloos optraden bij het handhaven van de militaire discipline, wat leidde tot het hoogste aantal executies wegens desertie van de oorlogvoerende partijen, zowel in absolute als relatieve aantallen. Een feit dat door de Britse regering trouwens de hele oorlog door hardnekkig is ontkend om het thuisfront niet te shockeren. De nabestaanden kregen gewoon te horen dat hun zoon of man gesneuveld was.

de Fransen wel lukte om gedurende de hele oorlog de voeding aan het front op een goed niveau te houden. Een factor die in belangrijke mate bijdraagt aan een goede moraal.

Er kan ook een meer praktische reden worden aangevoerd. De Franse soldaten hadden een achterland waar je als deserteur in kon verdwijnen, waar je niet opviel door taal of gewoonten en waar je familie, kennissen en vrienden had wonen. Dat alles gold niet voor de Britten. Waar zou een Britse deserteur zich schuil moeten houden? En hoe zou hij de oversteek kunnen maken als de hele kust vergeven was van militaire politie? En als hij de oversteek al zou kunnen maken, dan zou het thuisfront hem waarschijnlijk beschouwen als een lafaard. Want dat thuisfront was ver verwijderd van het echte front en had vaak amper weet van de ellende op de slagvelden.

Werkstakingen

Uit de vergelijking van de moraal van het Franse en Britse leger blijkt wel dat enorme verliezen aan manschappen en slechte omstandigheden aan het front niet altijd de oorzaak zijn van het verdwijnen van de moraal. Zo zal de oorzaak van de Franse munitierijen waarschijnlijk eerder gezocht moeten worden in wat wel 'relatieve depreciatie' wordt genoemd: in vergelijking met de situatie in andere krijgsmachten voelden Franse soldaten zich achtergesteld op het gebied van

goede leiding, goede voeding en goede verlofregelingen. Want inderdaad, toen deze klachten serieus werden genomen en er maatregelen werden getroffen, trad de rust weer snel in en in 1918 was het Franse leger weer volledig inzetbaar.

Later onderzoek bagatelliseert de ernst van de munitierijen door te stellen dat het westelijk front daardoor nooit op vallen heeft gestaan. De acties zouden over het algemeen meer op een soort werkstakingen geleken hebben waarbij de soldaten weigerden de loopgraven te verlaten voor offensieven maar nooit hebben geweigerd om die loopgraven te verdedigen. Maar dat is natuurlijk achteraf praten, met de kennis van nu. Zeker is dat de Franse legerleiding de handen mocht dichtknijpen dat de Duitse legerleiding nooit op de hoogte is geweest van de moeilijkheden die het Franse leger na april 1917 ondervond. Want die zou daar onmiddellijk op hebben gereageerd en dan zou nog maar hebben moeten blijken in hoeverre die munitierijen inderdaad slechts werkstakingen waren. ■

'De Franse soldaten hadden een achterland waar je als deserteur in kon verdwijnen'

Een andere reden zou kunnen zijn dat veel vrijwilligers van het Britse leger ingedeeld waren in zogenaamde *pals battalions*, eenheden die samengesteld waren uit mannen uit eenzelfde woonplaats of van eenzelfde werkplek.¹ Een bekend voorbeeld zijn de Accrington Pals, een bataljon dat voor ruim de helft bestond uit mannen afkomstig uit de gelijknamige plaats. Vaak hadden broers, neven, vrienden en collega's uit die stad zich samen aangemeld. Vanzelfsprekend was de band tussen de mannen van zo'n *pals battalion* sterk en de sociale druk enorm. Niemand wilde in zo'n groep het stigma van lafaard krijgen want elk teken van zwakte zou uiteindelijk ook het thuisfront bereiken en de rest van je leven aan je blijven kleven. Ook kan het zijn dat het de Britten in tegenstelling tot

¹ Zie ook Kleio 2 (2016): 'Waarom Verdun en de Somme zo bijzonder voor de Fransen en de Britten zijn' door Hans Vermeer.

Meer weten?

Op www.vgnkleio.nl vindt u een lijstje met interessante websites bij dit artikel. Bijvoorbeeld over de toepassing van de militaire doodstraf in de verschillende legers en over de massale desertie in het Duitse leger in 1918.